

Kırsal Yoksullukla Savaşmada Stratejiler: Tarım Politikası (Yukarıdan) ve Yerel Katılımcı Çalışmalar (Aşağıdan)¹

Tayfun ÖZKAYA

Prof. Dr. ozkayatayfun@gmail.com

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü İzmir

ÖZET

Kırsal alanda yoksulluğu yenmek için iki strateji uygulanabilir. Bunlardan biri tarım politikaları aracılığı ile yoksulluğu yaratan koşulları ortadan kaldırmaktır. Toprak dağılımının iyileştirilmesi, yoksul çiftçilerin kredi kaynaklarına ulaşmalarının sağlanması, çiftçi eline geçen ürün fiyatlarının adil oluşumunun sağlanması için gerekli pazarlama mekanizmalarının oluşturulması, ekolojik üretim teknolojilerinin araştırılması, yerel bilginin derlenmesi ve yayımının gerçekleştirilmesi, küçük çiftçiyi engelleyen mevzuatın değiştirilmesi gibi konularda politik düzeyde alınan kararlar bunlardan bazılarıdır. Yukarıdan aşağıya dediğimiz bu strateji en hızlı çözümü sağlıyor görünse de bu politikaların uygulanması için gereken halk desteği sağlanmadığı sürece hayata geçmesi de zor olacaktır.

Yerel katılımcı çalışmalarla, yoksullardan oluşan kendine yardım grupları oluşturularak yoksulluğu yenmek için yapılan çalışmalar da oldukça etkili olmaktadır. Ancak “Yoksulun kendi yoksulluğundan sorumlu olduğu” düşüncesi yoksullar arasında da yaygındır. Katılımcı çalışmalar yoksulların yoksulluğu yenecek yolları kendilerinin araştırıp bulmalarına ve özgüvenlerinin onarılmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan politik düzeyde alınan kararlarla uygulanmaya çalışılan bazı yoksul yanlısı çabalar, yoksulların gerekli motivasyona sahip olmalarını ve toplumsal alanda engelleyici çabalar ile başarısızlığa uğramaktadır. Bu nedenle aşağıdan yukarı stratejiler, yukarıdan aşağı stratejilerin başarısı için de gerekli olmaktadır. Yerel düzeyde başarı örnekleri yaratarak gerekli politikalar için kamu desteği sağlanması için de gene bu stratejiye ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: katılımcı yaklaşımlar, kırsal yoksulluk, kendine yardım grupları, tarım politikası

ABSTRACT

To overcome poverty two strategies can be applied. One of them is to eradicate the conditions that produce poverty by using agricultural policies. Some of these policies are land reforms, to help poor farmers to access credits, to create required mechanisms to increase the prices received by farmers, to support research for ecological farming, to collect indigenous knowledge and the extension of it, to change the legislation which is against poor farmers. This top down strategy is very effective but if there is not the support of people, this process will not be continuing.

The local participatory approaches to overcome poverty by constructing self help groups which is organized by poor farmers are very effective. But the thinking that “the poor is responsible by his/her poverty” is also dominant amongst poor people. The participatory approaches help poor people to find out the ways overcome the poverty and support their self esteem. On the other hand, some pro poor policies could not be successive if the poor people have no motivation. So bottom up strategies are required for the success of top down strategies. To create a common support for required policies, the local success stories is also required.

Key words: Participatory approaches, rural poverty, self help groups, agricultural policy

1. Giriş

Sosyolojik açıdan yoksulluğu açıklayan yazarlar ve sıradan insanların bir kısmı yoksulların kendi yoksulluklarından sorumlu olduğunu düşünür. Bu oldukça yaygın bir inanıştır. Bir açıdan politika geliştirenleri ve göreceli olarak üst sınıflarda bulunanları rahatlatır ve yürütülmekte olan politikalara da meşruiyet kazandırır. Bu düşünceye sahip kişi ve kuruluşlar tarım politikalarında değişiklik yapmaktan çok bireyler üzerinde odaklanan çalışmaları desteklerler. Mikro-kredi veya girişimcilik eğitimleri bunlardan bazılarıdır. Bunların bir kısmı aşağıdan yukarı katılımcı yaklaşımları da desteklerler. Yoksulluktan uygulanan sistem ve politikaların sorumlu olduğunu düşünenler ise politikalara dikkatleri çekmeye çalışırlar. Politikalarda değişiklik olmadıkça yoksulluğun ortadan kalkmayacağını düşünürler. Toprak dağılımının iyileştirilmesi, yoksul çiftçilerin kredi kaynaklarına ulaşmalarının sağlanması, çiftçi eline geçen ürün fiyatlarının adil oluşumunun sağlanması için gerekli pazarlama mekanizmalarının oluşturulması, ekolojik üretim teknolojilerinin araştırılması, yerel bilginin derlenmesi ve yayımının gerçekleştirilmesi, küçük çiftçiyi engelleyen mevzuatın değiştirilmesi gibi konularda politik düzeyde alınan kararlar yoksulluğu yaratan koşulları büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Bu gruptakilerin önemli bir kısmı var olan politikalara direnmenin önemi üzerinde dururlar ve önemli bir kısmı da aşağıdan yukarı katılımcı yaklaşımlara pek yakın durmazlar.

Gerçeğin bu iki kategorik tavır alıştan daha karmaşık olduğunu düşünüyoruz.

¹ 10. Tarım Ekonomisi Kongre bildirisi, Konya, 2012

2. Dünya’da Tarım politikalarında değişiklikler ve yoksulluk

1980’li yıllara kadar dünyada uygulanan tarımsal politikalarda kısmen küçük çiftçileri destekleyen bir nitelik bulunmakta idi. İkinci dünya savaşından sonra, özellikle Kore ve Tayvan gibi ülkelerde toprak reformu gibi değişiklikler bizzat Amerikan işgalcilerce de planlanmış ve desteklenmiş idi. Bunda Çin gibi bir ülkede uygulanan toprak reformunun etkilerinden bu ülkeleri yalıtma gibi amaçlar etkili olmuştur. Toprak reformunun, coğrafik olarak bu bölgeden uzak olan Türkiye’de etkili olan hegomon güçler tarafından desteklenmemiş olması bu gerçeği değiştirmez. 1970 muhtırası gibi bir olaydan sonra bile Türkiye’de bir toprak reformundan söz edilmiş olması ve ciddi şekilde uygulanmamış olmasına rağmen kökten karşı çıkılmamış olması bu yalıtma isteklerine bağlanabilir. Tarımda destekleme alımlarının da 1980’lere kadar devam etmesi aynı nedenledir. Özellikle 1990 sonrası SSCB’nin yıkılması ve 1970’lerde başlayan ekonomik krizlerin sürmesi bu yalıtma stratejisinde bir değişiklik yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İkinci dünya savaşı ertesinde AB ve ABD’de tarımsal üretimi desteklemek için yapılan güçlü desteklerin 1980’ler sonrası bir arz fazlası üretmiş olması da bu politika değişikliğini zorlamıştır. Kısaca küreselleşme adı altında sunulan bu politika değişiklikleri kırsal alan üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır.

3. Türkiye tarım politikalarında değişim

Türkiye’de 2000’li yılların tarım politikalarının temeli, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile atıldı. Aralık 1999 Ayı’nda IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi Anlaşması’nın hükümleri, o günden bu yana değişen iktidar yapılarına karşın, küçük istisnalar dışında neredeyse tümüyle uygulandı. Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü UTTA (Uruguay Turu Tarım Anlaşması) ve müzakere süreci devam eden Avrupa Birliği ÖTÖ hükümleri, DB ve IMF’nin “yakın ilgilerine” kıyasla, daha genel bir belirleme düzeyi üzerinden Türkiye tarım politikalarına yön verdiler.

Türkiye’nin 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile imzaladığı Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), tarım sektörü ile ilgili aşılması neredeyse olanaksız hükümler getirmiştir. Başlangıçta tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımına kalıcı derogasyonların getirilebileceğinin ifade edilmesi, dosyaların açılmasında ve kapanmasında performans kriterlerinin konulacağının belirtilmesi ve müzakereler tamamlansa dahi üye ülkelerin Türkiye’ye yönelik hazmetme kapasitelerini kendi iç hukukları aracılığıyla değerlendirme yetkisi ile donatılmaları, tarım alanı ve üretici sayısı itibarıyla mevcut üyeleri korkutan bir sektör yapısına sahip olan Türkiye’nin yönünü değiştirebilecek niteliktedir. (Günaydın, 2008, s.29-60)

Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında, toplam 35 dosya ile yürütölen AB müzakerelerinde üç dosya tarıma ilişkindir: Tarım ve kırsal kalkınma, Bitki ve hayvan sağlığı ve gıda güvenliği, Balıkçılık. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma Dosyası, içlerinde Kıbrıs sorunu ve desteklerin tümünün doğrudan gelir desteği biçiminde olmaması nedeniyle getirilenler de dâhil olmak üzere, toplam altı açılış kriterinin karşılanamaması nedeniyle askıdadır. (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007)

Türkiye AB ile bütünleşme sürecini diğer aday ülkelerde görölmemiş bir şekilde AB kaynaklarından anlamlı bir katkı almadan sürdürmektedir. (Olhan, E., Arısoy,H.,2007)

Uluslararası Para Fonu ile Aralık 1999’da imzalanan Stand by Anlaşması ve bu çerçevede yazılan niyet mektuplarında, tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiştir. 1999 – 2008 döneminin aralıksız IMF birlikteliğiyle geçirildiği değerlendirildiğinde, bu taahhütlerin belirleyiciliği ortaya çıkar. Bu bağlamda, niyet mektuplarına dağılan IMF tarım taahhütleri, aşığıdaki biçimde gruplandırılabilir. (Günaydın, Gökhan, 2002)

- Mevcut destekleme sisteminin elemine edilerek, doğrudan gelir desteğine geçilmesi,
- Ziraat Bankası’nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi,
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması
- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL’in özelleştirilmesi
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılması

IMF programı altında Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında iki önemli kriz ile karşı karşıya kalmış, ekonomide % 12’ye varan küçölmeler yaşanmıştır. IMF taahhütlerinin somutlaştırılması ise, Dünya Bankası projeleri ile desteklenmiştir.

Dünya Bankası ile 1950–2000 döneminde imzalanan 163 kredi anlaşmasının 31’i tarım sektörüne ilişkindir (Göler, Birgül Ayman,1995, s. 28). İzleyen süreçte DB ile 2000 yılında Ekonomik

Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) (İngilizce kısaltması ile ARIP) imzalandı. Bunlardan özellikle ikincisi, IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak üzere kredi temin etmeye yönelik olarak oluşturuldu. Dolayısıyla, TRUP'un aşağıda belirtilen içeriği, IMF taahhütlerinden finansman gerektiren bileşenlerdi;

- Doğrudan gelir desteği,
- Çiftçi geçiş programı (alternatif ürün projesi),
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması,
- Proje destek hizmetleri.

3.1. Özelleştirme

Tarıma girdi sağlayan ve tarım ürünlerini işleyen kamu iktisadi teşekkülleri tekel oluşturdukları gerekçesiyle özelleştirilirken, aynı alanlarda yerli veya yabancı şirket tekelleri yaratılmasından kaçınılmamıştır. Örnek olarak kamunun çekildiği sütte yerli ve yabancı az sayıda şirket piyasaya hakim olurken, tütün alanında meydan sadece yabancı sigara devlerine kalmıştır.

3.2. Sözleşmeli tarımın desteklenmesi

1980 sonrası sözleşmeli tarım desteklenmiştir. Örneğin 7.,8. ve 9. Beş Yıllık Kalkınma planlarında,Şeker kanunu ve tütün kanununda, tarım master planlarında sözleşmeli tarımın desteklenmesi öngörülmüştür. Özellikle tütün kanununda çiftçi adeta sözleşmeli tarıma mahkum edilmiştir. Dünyada gelişmiş ülkeler tarafından belirlenen tarımsal iş bölümünde Türkiye gibi ülkelere sebze, meyve gibi bazı alanlarda üretim yapma şansı verilmiştir. Ancak çiftçinin elinden ürününü en düşük fiyattan alabilmek için sözleşmeli tarım gibi çiftçiyi tarlasında, bahçesinde proleter haline getiren araçlara ihtiyaç vardır. Bu konuda Ulukan salça sanayindeki firmaların anlaşarak ürün fiyatını belirlemeye çalıştığını, böylece ortaya çıkan oligopolistik bir yapı karşısında örgütsüz durumdaki sözleşmeli üreticilerin eşitsiz durumunun daha da netleştiğini ifade etmektedir. (Ulukan, Umut, 2009,s. 260)

3.3. Tarım politikalarının sonuçları

DTÖ, AB, DB ve IMF taahhütlerinin tarım sektörüne etkilerinin değerlendirileceği bu bölümde, genel olarak kurumlar üzerinden değil, ortaya çıkan sonuçlar üzerinden bir analiz düzlemi yaratılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği için iki özel parantezin açılmasında yarar görülmektedir.

Yaygın kanının aksine, DTÖ Uruguay Turu Tarım Anlaşması'nın, Türkiye'nin tarımsal yapısı üzerinde doğrudan bir yıkıcı etkisi olmamıştır. Türkiye, DTÖ UTTA kapsamında, gelişme yolundaki ülke statüsü ile 1994–2003 yılları arasında dışsatım sübvansiyonları ve gümrük vergilerinde bir taahhüt indirgeme sürecini tamamlamıştır. Geleneksel olarak tarım bütçesinin çok küçük bir kısmını dışsatım sübvansiyonlarına övgüleyen Türkiye, indirgeme sürecinin sonunda, narenciye istisnasıyla, ülke pozisyonunu zorlayan bir yeni durum içinde olmamıştır. DTÖ'ne kote edilen gümrük vergilerinin çok yüksek olması nedeniyle de, 10 yıllık ve eşit aralıklı bir indirgeme sürecinin sonunda, iç pazarı koruma konusunda da bir zafiyet durumu söz konusu değildir. Örneğin dönemin başlangıcında tahıllar için kote edilen % 200'lük gümrük vergisi, yıllık % 2'lik indirimler sonrasında, dönem sonunda % 180'lik bir gümrük vergisi sınırına ulaşmıştır. Buna karşın Türkiye, bu düzeyin oldukça altındaki gümrük vergi düzeyleri uygulayarak fiili olarak iç pazarını koruyabilmektedir. İç destekler alanında ise, destek harcamalarının toplam üretim değeri içindeki payının % 10'un altında olması nedeniyle, de minimis sınırı içinde kalan Türkiye herhangi bir destek indirgemesi taahhüdüne girmemiştir. Buna karşılık, ilerleyen bölümde gösterileceği üzere, IMF etkisi nedeniyle tarım destekleri önemli ölçüde indirgenmiştir.

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası müktesebatını üstlenme süreci, Ekim 2005 tarihinde imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesi sonrasında belirleyicilik özelliği giderek ağır basan bir nitelik taşımaktadır. Türkiye'nin tarım alanında üç dosya ile yürüttüğü müzakereler, ciddi bir ilerleme ya da gerçek anlamda bir müzakere pozisyonundan çok uzaktır. En önemli dosya olan Tarım ve Kırsal Kalkınma, açılış kriterleri karşılanmadığı için askı durumundadır. Buna karşılık, Türkiye'nin mevcut ve çıkarılacak tarım mevzuatını AB OTP müktesebatına uydurma çabaları, Türkiye'nin aday ülke pozisyonuna karşın önemli bir tarım desteği alamadığı ortamda, parçalı ve çoğu zaman sektöre zarar veren sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ortamda, AB'nin 2004 yılında ortaya koyduğu Etki Değerlendirme Raporu'nda (Commission of the European Communities, 2004) verili koşullar altında Türkiye'nin AB'ne karşı yalnızca koyun eti, bakliyat, fındık ve yaş meyve sebze alanında rekabetçi

olduğunu belirtmesi, olası bir üyelik ya da üyelik öncesi imzalanacak double zero anlaşması² kapsamında, AB sürecinin yaratabileceği yıkıcı etkileri göstermesi bakımından önemlidir.

3.4. Tarımsal desteklemelerin niteliğinde değişim

Tarımsal desteklemelerin niceliği kadar, niteliğindeki değişimde büyük önem taşır. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye’de uygulanan tarım politikalarında en çok vurgulanan konu da, diğer tüm tarımsal desteklerin elemine edilerek Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmesidir. DGD, DTÖ UTTA’nın üretimle bağlantısız olması nedeniyle ticarete zarar vermeyen destekler olarak nitelediği gruptadır. (Yükseler, Zafer,1999). DTÖ savına göre, girdi ve çıktı destekleri, üretim kararı ve miktarına etki ettiği için dünya genelinde karşılaştırmalı üstünlüklerin gerçekleşmesini engellemektedir. Üretimden bağlantısız de coupled destekler ise tersine, sözü edilen bölgede en avantajlı ürünün üretilmesine olanak sağlarlar.

Bu çerçevede DGD, Dünya Bankası tarafından Türkiye’de uygulamaya sokuldu. DGD ile yoksul üreticiye ulaşamayan desteklerin amacı ve etkinliği artırılacak, Türkiye tarımı rekabet üstünlüğü elde edecekti. 14 Mart 2000 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile en çok 200 dekar kadar, dekar başına 10 TL olmak üzere DGD pilot projesi başlatıldı. Eşzamanlı olarak Avrupa Birliği’nde uygulanan DGD verimliliği destekleyen, üretim planlamasının aracı olan ve bölgesel farklılıkları dikkate alan bir nitelik taşıyan, Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı bulunan tüm üreticiler, ekim yapmak koşuluyla DGD’den yararlanmaya başladılar. Denetimin yetersiz olduğu birçok durumda, ekilip ekilmediği denetlenmeyen alanlarda, üretim yapana değil tarla sahibine desteklemeler akıtıldı. Büyük toprak sahipleri, alanlarını 200’er dekarlık kira sözleşmelerine konu ederek, DGD’den yararlandılar. Nitekim 2002 yılından itibaren DGD alan sınırlaması 500 dekara yükseltildi.

2003 ve 2004 yıllarında 16 TL/dekar olarak uygulanan DGD, 2005 ve 2006 yıllarında 10, 2007 yılında ise 7 TL/dekara düşürülmüştür. Aradaki fark ise, yine alan bazlı olmak üzere mazot ve gübre desteği olarak ödenmiştir. Ancak mazot ve gübre destekleri, ürün farklılığına göre kullanılması gereken girdi ederine göre değil, adeta finansman kısıtının elverdiği ölçüde uygulanmıştır. Girdi ve çıktı desteklerinin elemine edildiği ortamda, destek ile üretim arasında ilişki kuramayan üretici, sözü edilen ödemelerin yapılan işlem için gerekli harcamaları karşılama oranına ve desteğin ödenme zamanlamasına yabancılaşmış, dolayısıyla bir muhalefet de gelişmemiştir. Tersine, ödemelerin sürekli olarak en az bir yıl gecikmeli yapıldığı ortamda, alınan DGD ödemesinin hangi yıla ait olduğunun bile sorgulanmadığı bir durum ortaya çıkmıştır.

DGD ve daha sonra prim ödemeleri sisteminin başka bir etkisi de aşırı kırtasiyecilik yaratarak alanda çalışan tarım Bakanlığı teknik elemanlarının asıl görevlerini yapamaz hale gelmesidir. Yayımlar ve kontrol hizmetleri yapılmaz hale gelmiştir.

Son yıllarda primler şeklinde yoğunlaşan desteklemelerden küçük ve yoksul üreticiler en az yararlanmaktadırlar. Prim sistemi güçlü ürün alıcılarının aralarında da anlaşarak alım fiyatlarını düşürmelerine yol açmaktadır. Devletin verdiği prim dönerek büyük şirketlerin kasasına girmektedir. Küçük üreticiler çoğu zaman primleri almamaktadırlar. Primleri almak için ödenmesi gereken masraflar vazgeçmeye neden olmaktadır.

Kısacası uygulanan tarım politikaları kırsal kesimde yoksulluğa yol açmaktadır.

4. Aşağıdan yukarı katılımcı çalışmalar

Yoksulluğun ortadan kaldırılması bu konumda olanların mücadelesi ile başarılabilecektir. Katılımcı çalışmalar bu açıdan büyük bir ufuk açmaktadır. Yoksulların küçük gruplar halinde **kendine yardım gruplarında** örgütlenmesi ve çalışması yoksulluğu yenme yönünde faydalı olmaktadır. Yoksulların bu gruplarda organize edilmesi kolay olmaktadır. Yoksullar çoğu zaman köyde bulunmamaktadır. Mevsimlik işçi olmakta veya köy dışında çalışmaktadır. Çoğu zaman köye geç vakit dönmektedir. Yoksullar orta ve büyük çiftçilerle aynı gruplarda bulduklarında genellikle çıkarlarını koruyamamaktadırlar. Bu nedenle ideal olarak tamamen yoksullardan oluşan gruplar kurulmalıdır. Yoksullar arasında bile gelir farklılıkları bulunmaktadır. Erzurum’da yürütülen bir projede yoksulların bir kısmının evleri, çok az da olsa verimsiz toprakları ve hayvan bağlayabilecekleri bir ağlarının olduğu görülmüştür. Bu köylüler on adet koyun desteği ile aşırı yoksulluk koşullarından kurtulabilecek bir durumda idiler. Hâlbuki aynı köyde bir başka yoksul grubu ne arazi, ne ev ne de ağıla sahip bulunmuyorlardı. Bu gruba verilecek koyunların tamamen satılarak başlangıç noktasına geri dönecekleri

² Çift Taraflı Sıfırlama Anlaşması: Gümrük vergileri ve dışsattım sübvansiyonlarının karşılıklı sıfırlandığı, üyelik öncesi aday ülkelerle imzalanan anlaşmalar

açıktı. Ne olursa olsun her durumda yapılacak bir şey bulunmaktadır. Bu gibi kesimlerde ailenin süt ihtiyacı için tek bir keçinin beslenmesi bile önemli olacaktır. Bir grup aşırı yoksulun bir araya gelerek kolektif tarım yapmaları zor olsa da mümkündür. Toprak gerektirmeyen arıcılık, seracılık, keçi ve koyun yetiştiriciliği başlangıç noktaları olabilir.

Yoksulların bu çalışmalarda öz güvenlerinin yükseltilmesi ve güçlendirilmeleri, çeşitli kuruluşlara bağımlılık oluşturmamaları önemlidir. Mikro-kredi gibi çalışmalar başlangıçta bazı katılımcı çalışmaları içerse de çeşitli bankalara bağımlılık yaratmaktadır. Adil ticaret gibi yaklaşımlarda da benzer bir bağımlılık sorunu şirketler açısından vardır. Üreticilere daha iyi fiyat verilse de bu değerler çok büyük katları kısıtlı büyüklükteki bir tüketici kitlesinden alınmaktadır. Dolayısıyla adil ticaretin çok genişleyerek bir alternatif olma şansı yoktur.

Güçlendirmenin iyi olup olmaması, kimin güçlendirildiğine ve bu yeni gücü nasıl kullandıklarına bağlıdır. Eğer bu gücü kazananlar, sömürü yapan, dışarıdan gelenlerse veya hâkim olan yerel elit ise, bunun sonucunda yoksul ve avantajsız olan daha da kötü duruma düşer. Katılımcı yaklaşımların eşitlikçi ve güçlendirici olması kimi ilgilendirdiğine bağlıdır. Bu nedenle zayıf ve güçsüz olanlar belirlemelidir.

Yoksullarla yapılan katılımcı çalışmalarda kadınların da kesinlikle ihmal edilmemesi gereklidir. Kadınlar yoksulluk çemberinden çıkmada çok yaratıcı düşüncelere sahip olabilirler ve gayret göstereceklerdir. Katılımcı çalışmalar yoksulların güç kazanmasına yol açmalıdır. Örneğin koyun ve keçi yetiştiriciliği yoksullarla çalışarak geliştirilebilir. Fakat bir süre sonra sütler tek bir mandıra veya süt fabrikasına satılıyorsa bu kuruluşların oligopolistik güçleri süt fiyatlarının düşürülmesine yol açacaktır. Direnemezlerse ya bağımlı ve yoksulluk düzeyinde yaşamaya devam edecekler ya da geliştirdikleri kapasiteleri daha zengin köylülere satarak, tarım işçiliğine devam edecekler veya kente göç edeceklerdir. Her durumda da yoksulluk ortadan kaldırılmayacak hatta derinleşebilecektir. Bu nedenle bir araya gelerek sütü peynir haline getirerek işleme ve doğrudan tüketiciye satma gibi güçlendirici çabalara ihtiyaç vardır. Benzer bir şekilde üretimde de var olan endüstriyel tarım sistemleri yerine ekolojik üretim sistemlerine geçiş yapılmalıdır. Örneğin keçi ve koyunları daha çok kesif yemle beslemek yerine meranın ıslah edilmesi gibi hem ekolojik hem de güçlülerle bağı koparacak tarım sistemleri aranmalıdır. Kısacası yoksulluk karşıtı katılımcı çalışmalarda bir karşı hegemonya sahibi olunmalıdır.

Katılımcı çalışmaları başlatacak kurumların da kendi içlerinde katılımcı ve demokratik olmaları şarttır. Aksi takdirde yapılan sahte katılımdan öteye gitmez.

5. Güçlükler ve katılımcı çalışmaların gerekliliği

Ne kadar başarılı katılımcı çalışmalar yapılırsa yapılsın, tarım politikalarının bütün bunların etkilerini silecek yönde işlemesi önlenemeyebilecektir. Bu şüphesiz politik bir konudur. Ancak katılımcı çalışmalarının alternatif politika önerileri geliştirme yönünde de ciddi bir kapasitesi vardır. Yoksulların içinde çalışılmadıkça konuları onların düzeyinde görme ihtimali yoktur. Bir Afrika atasözü “eşeğin sırtından inmeyen toprağın sıcaklığını hissetmez” demektedir. Bu konuda ciddi çalışmalar vardır. (Holland ve Balackburn) Diğer yandan yoksul lehine politikaların güç ve karşı hegemonya kazanabilmesi için yerel düzeyde az da olsa başarılı örneklerin ortaya çıkması gerekmektedir. Aksi takdirde büyük işletme ve endüstriyel tarım yanlısı ideoloji geniş kitleler içinde saygı ve kabul görecektir.

Uygulanan her türlü politikanın ve bu arada tarım politikalarının yoksul yanlısı olması sağlanmadıkça yoksulluğun ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ivan Illich'in “kökten tekelleşme” diye adlandırdığı bir görüşü vardır. Güçlüler halkın severek yaptığı ve yararlı olan durumlara müdahale ederek

bunları ortadan kaldırmaktadır. Devlet içindeki güçleri ile ekonomik güçlerini kullanarak, bu yetmediğinde yasalar çıkararak istediklerini elde etmekte ve yoksul karşıtı durumu yoğunlaştırmaktadırlar. 2006'da çıkmış olan "Tohumculuk Kanunu" bunlara bir örnektir. Gerek ekoloji gerekse yoksul yanlısı olan yerel tohumun satışı kanunla yasaklanmıştır.

Yoksul yanlısı politikaların kabul edilmesi buna karşılık aşağıdan yukarı katılımcı çalışmaların yapılmaması durumunda bu politikalar yozlaşacak ve yanlış yollara sapacaktır. Yönetime sahip olanların aşağıdan baskı ve önerileri alamadığı durumlarda iktidarı yoksullar lehine değil kendi dar çıkarları için kullanmaları tehlikesi her zaman vardır. Tarih bunun örnekleri ile doludur.

6. Sonuç

Tarım politikaları (yukardan aşağı) yoksul yanlısı olmadıkça, yoksulluğun ortan kaldırılması mümkün değildir. Aşağıdan yukarı katılımcı uygulamaların gerek yoksul yanlısı politikaların formüle edilerek yaygın kabul görmesi, gerekse de alternatif yolların var olduğu konusunda örnek yaratması mümkündür. Katılımcı çalışmaları yapacak kuruluşların kendi içlerinde de katılımcı ve demokratik olmaları şarttır. Katılımcı çalışmalarda kadın asla ihmal edilmemelidir. Katılımcı çalışma yapacak kişi ve kuruluşların bir süre sonra tekrar güçlülerin güç kazanmasına yol açacak sistemleri değil, ekolojik tarım ve doğrudan pazarlama gibi yoksulları güçlendirecek bir karşı hegemonyaya sahip olmaları gereklidir.

7. Kaynaklar

Commission of the European Communities, 2004, Issues Arising from Turkey's Membership Perspective, Brussels, 6.10.2004, SEC(2004) 1202

Güler, Birgül Ayman, 1995, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", Amme İdaresi Dergisi, 28:3, Ankara.

Günaydın, Gökhan, 2008, "Onurlu Üyelikten Akdeniz Ortaklığı'na: Bir Avrupa Birliği Öyküsü", Memleket, Siyaset, Yönetim, Ankara, 2008/7:29 – 60

Günaydın, Gökhan, 2009, "Koyun Yetiştiriciliğinin Ekonomi Politikası", Türkiye Koyunculuk Kongresi 2009, İzmir.

Günaydın, Gökhan, 2009, "Türkiye Tarım Politikalarında 'Yapısal Uyum': 2000'li Yıllar" Mülkiye Dergisi, 262, Ankara.

Olhan, E., Arısoy, H., 2007. The Impact of Custom Union Agreement on Turkey's Foreign Trade. Critical Issues for the 21st Century Global Economy: Economics, Finance, Management & Entrepreneurship. Edited by Peter E. Koveos. Athens Institute for Education and Research.

Olhan, E., 2006, "The Impact of the Reforms: Impoverished Turkish Agriculture" 96th EAAE Seminar "Causes and Impacts of Agricultural Structures" 10-11 January 2006 at Taenikon, Switzerland,

Özkaya, T., O. Oyan, F. Işın ve A. Uzmay 2001, Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları: Dünü-Bugünü-Geleceği, TZOB, Ankara.

Özkaya, T., B. Karaturhan ve M. Boyacı, 2003, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı-Menemen Projesi Uygulaması, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.

Özkaya, T., 2007, "Tohumda Tekelleşme ve Etkileri" Tarım Ekonomisi Dergisi, 13(1,2), İzmir

Ulukan, Umut, 2009, Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği, sosyal araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Özkaya, T., Karaturhan, B. ve Boyacı, M., 1998, Kırsal Kalkınmada Çiftçi Katılımının Önemi Üzerine Bir Araştırma: Halilbeyli Köyü Örneği, Ege Üni. Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği yayını, İzmir.

Özkaya, T., Karaturhan, B. ve Boyacı, M., 1998, Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımının Uygulanmasında Dikkate Alınabilecek Bazı konular, çoğaltma, İzmir.

Özkaya, T., Karaturhan, B., Boyacı, M., 1999, "A Participatory Rural Appraisal Experience in Turkey" in (ed: J. Kania and M. Drygas) The Role of Extension Education in a Global World, Proceedings of the 14th ESEE, Poland, :46-52.

Özkaya, T., 2000, Fidancılık Teknolojilerinde Durum ve Önceliklerin Saptanması, Araştırması ve Eğitiminde Katılımcı Öğrenim ve Eylem Projesi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.